

A szállóige születése

Nagy László: *Ki viszi át a Szerelmet*

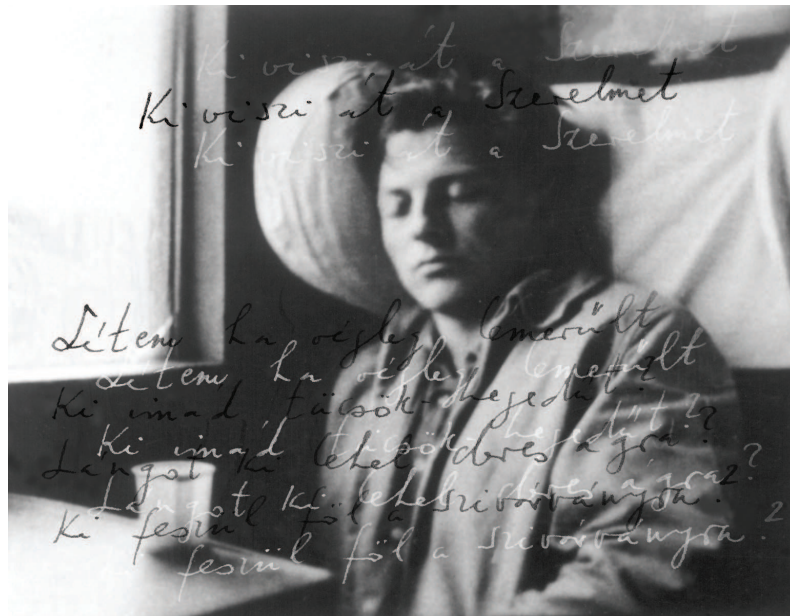
■ (részlet)

Nagy András montázsja (*Ki viszi át a Szerelmet*, kézirat; Nagy László vonaton, 1956 körül)

BALÁZS GÉZA

Nagy Lászlótól is ismerünk szállóigét. Nyilván több mondata is szóba jöhet, de most a talán legismertebbet nézzük meg alaposan:

- (a) *Ki viszi át a Szerelmet* (verscím)
- (b) *S ki viszi át fogában tartva / a Szerelmet a túlsó partra!* (szó szerinti idézet)
- (c) *Ki viszi át (fogában tartva) a szerelmet a túlsó partra?* (gyakori, élőszavas idézet)

Mire alapozom, hogy Nagy László *Ki viszi át a Szerelmet* (1965) című versének címe, illetve annak kiegészült változatai szállóigék lennének?

Elsősorban Vasy Géza elemzésére. Az írás így kezdődik: „Nagy László költészetéből már a hatvanas években viszonylag sok mondat, verssor vált szállóigévé.”¹ Illetve saját tapasztalataimra. Ha Nagy László neve, költészete szóba kerül, ez az idézet szinte mindig megemlítődik. A költőre való aktuális emlékezéseknek is gyakori, már-már elmaradhatatlan textusa.

A szállóigévé válás nyelvi indoka

A szállóige születését nyilvánvalóan predesztinálja a nyelvi anyag, de külső, pragmatikai tényezők is befolyásolhatják megjelenését, felvirágzását, illetőleg bukását (elfelejtését) is. A „Ki viszi át (fogában tartva) a szerelmet a túlsó partra?” változatú, egyértelműen kérdésként megnyilvánuló szállóige nyelvi alapja, nyelvi motivációja a nyelvi hagyományhoz való szoros kötődés. Már Vasy Géza is így látja: (a szállóigévé válást) „nagymértékben elősegítette az, hogy verseiben gyakran fogalmaz közmondásszerű tömörséggel, s ezek a kiemelt

gondolatok valóban mindig szembeötlőek, hiszen leginkább gazdagon egymásra következő képsorok, asszociációs láncolatok, felsorolások után jön a megelőző és a rákövetkező sorokkal erős kontrasztot alkotva a puritán keménységű kijelentés, amely rendszerint a vers egészének vagy a vers szerkezeti egységének a lényegi mondanivalóját tartalmazza”.² A nyelvi alapok meghatározásánál ki kell emelni az egyszerű szavakat (ki, viszi, át, fogában, tartva, a, szerelmet, a, túlsó, partra), a nagyon is hétköznapi, ám az ember küzdelmét mutató életképet (a víz, föltehetően folyón való, küzdelmes átúszás), az átvitt, metaforikus-szimbolikus képet (fogában tartva a Szerelmet).

A *szerelem* hangzásában talán unalmas, ám jelentésében a leginkább érzelmekkel telített szavaink egyike. A hallgatóban rezonanciára talál. Nagybetűs írásmódja – Ady után – egyértelműen, félreérthetetlenül jelzi az olvasónak, hogy több mint „a” szerelem, vagyis a két ember közötti legbensőbb érzés. A szerelem minden ember legnagyobb vágya, élménye. A nagybetűs Szerelem szimbólum jelenti mindazon pozitív értékeket, amelyeket a költő, az alkotó, a küzdő ember képvisel, amelyet szeretne az utókorra

hagyni: „Létem ha végleg lemerült...”³ A vers végig ezeknek az értékeknek a felsorolása, s furcsa lenne, ha most prózára fordítanám a „tücsök-hegedű imádását”, a „deres ágra való lánghelést”, a „szivárványra fölfeszülést” – megteszik ezt a vers magyarázói. A nyelvi alapok kutatásában elégedjünk meg azzal, hogy mindezek a költői képek nyelvi szépségükkel, meghökkenítő erejükkel mozgósítják a képzeletet, s hihetővé teszik a jajkiáltást: Mi lesz, ha én nem leszek? Végezetül a nyelvi formában döntő az adott mondat szerkezet retorikája is. Töredezett szövegből nehezebben válik szállóige. Nagy László verse (illetve verssora) egy retorikai ív, amelyben a kérdés formájában megjelenő összesség gyakorlatilag egy közmondásszerű bölcsesség, alapigazság megfogalmazása: „A Szerelmet át kell vinni a túlsó partra, ha török, ha szakad.” A szállóige biztos nyelvi alapjait tehát a nyelvi hagyományban, az egyszerű szavakban, az összetett jelentésű, sokféle asszociációra indító, szimbolikus-sá növelt „Szerelem” szóban, gondosan formált költői képben, valamint a közmondásos alapigazságban látom. A nyelvi indokok között tartom számon

a nyelvi forma önkényes változtatását – mintegy továbbköltését – is. Mint az írás elején látható, az (a) és a (b) forma a pontos, filológiai kiindulópont (cím + pontos idézet), a szállóige azonban (c) két (sőt nyilvánvalón több) változatban jelenik meg. Érdekes még az is, hogy a költő a versben foglalt kérdéssorát (6 kérdőjel szerepel a versben) két, látszólag kérdésnek tűnő mondatral zárja, amelyeknek a végén viszont felkiáltójel van. Önkényes, írói írásjelhasználatról van szó, mert a mondatok modalitása végeredményben továbbra is kérdés. Ezt állítja helyre a szállóigét alkotó fantáziája – (c) változat.

Nem nyelvi tényezők

Egy-egy verssor szállóigévé válásában a nyelvi alapok mellett természetesen a külső körülményeknek van nagyobb jelentősége. Ki az alkotó, milyen korban élt, milyen magatartásmód, cselekedet kapcsolódik a nevéhez, milyen értékek, közösségek kapcsolódnak személyéhez, mennyire vált, válik kultikussá stb. Ezek taglalása nem a nyelvész feladata, annyit azonban megjegyezhetünk, hogy minden korban voltak olyan írók, költők, akikre a korukban, illetve haláluk után nagyobb számban hivatkoztak, s nyilván ezek közé tartozik Nagy László is. Ennek a hivatkozásnak összetevője a költő által használt nyelvezet, de általában a Nagy László-i költői magatartásmód, a költészet szerepének a magyar kultúrában való felértékelte volta (hagyományosan mindenképpen, és ki tudja, hogy még meddig), illetve olyan konkrét életrajzi esemény, mint a költő tragikus, korai halála.

Szállóige-vers

A *Ki viszi át a Szerelmet* című kulcsversben (az életművet, költői magatartást szimbolizáló versben) persze nemcsak a cím-összegző verssor szállóige jellege nyilvánvaló, hanem – ahogy arra Vasy Géza is figyelmeztet – az egész vers: „különös dúsítottsággal mutatja a közmondásos jelleget. A *Ki viszi át a Szerelmet*, amelyről kis túlzással állíthatjuk, hogy teljes egészében szállóigévé vált. Ritkán fordul elő hasonló jelenség, s előfeltétele, hogy a vers szorosán összetartozó gondolat-sorból épüljön, ne legyen túl terjedelmes, s nyelvi (mondattani) felépítése is a tömbből faragottságot szolgálja. Ezért az ilyen versek rendszerint körmondat-szerű felépítésűek, s több azonos típusú tagmondat követi egymást.”⁴ A versben megjelenő sorok-képek között valóban

rábukkanhatunk további szállóige-gyanús mondatokra: „Ki feszül föl a szivárványra?”, „dült hiteknek kicsoda állít káromkodásból katedrális?”, „Létem, ha végleg lemerült ki retenti a keselyűt?” stb. Lássuk ezek után a verset!

*Létem ha végleg lemerült
ki imád tücsök-hegedűt?
Lángot ki lehel déres ágra?
Ki feszül föl a szivárványra?
Lágy hantú mezővé a szikla-
csipőket ki öleli sírva?
Ki becéz falban megeredt
hajakat, verőereket?
S dúlt hiteknek kicsoda állít
káromkodásból katedrális?
Létem ha végleg lemerült,
ki retenti a keselyűt!
S ki viszi át fogában tartva
a Szerelmet a túlsó partra!*

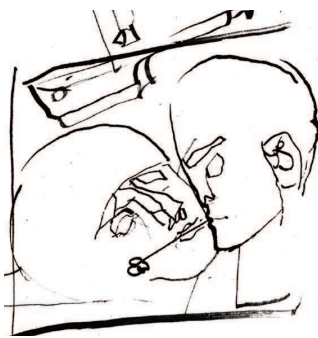
Vasy Géza Vörösmarty Mihály *A Guttenberg albuma* és Petőfi Sándor *A XIX. század költői* című versét érzi gondolatilag és szerkezetileg hasonlóknak. Vörösmarty és Petőfi már benne van a szállóige-gyűjteményekben, csak idő kérdése, Nagy László is ott fog szerepelni.

1 Vasy Géza: Nagy László: *Ki viszi át a Szerelmet*, 357 = Uő: *Pályák és művek*, Szépirodalmi, Budapest, 1983.

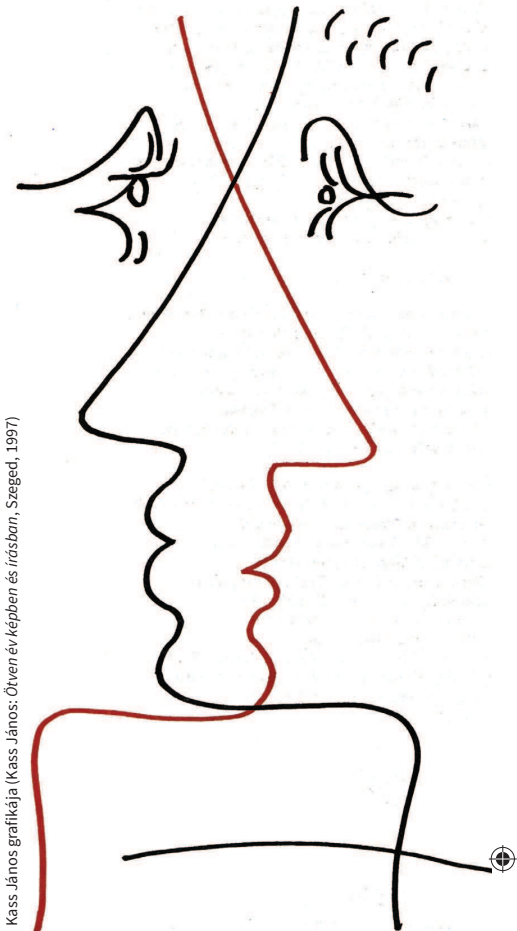
2 Uő., 357.

3 Követem a vers eredeti helyesírását. Nagy László verstanilag indokolva a lemerült formát használja.

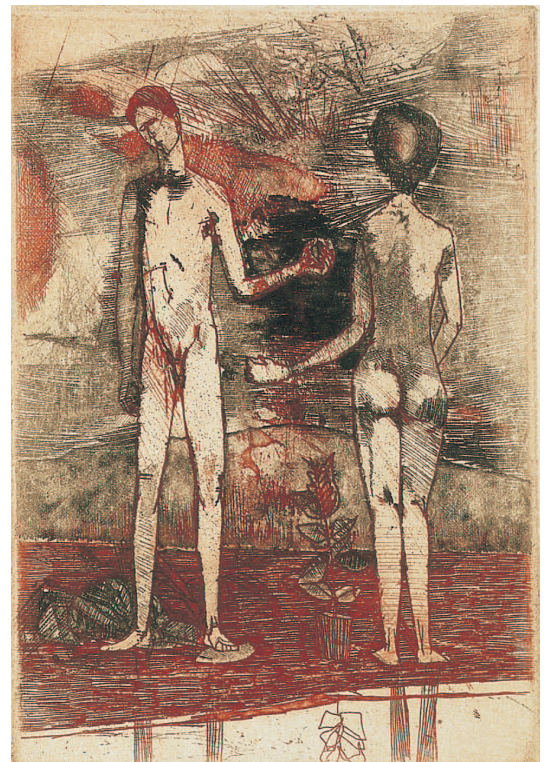
4 Vasy Géza: *i. m.*, 357.

Nagy László rajza (Magántulajdon/ Nagy László: *Kíséret a bánat ellen*, Magvető, 1980)

Kass János grafikája (Kass János: *Ötven év képen és írásban*, Szeged, 1997)

Kondor Béla: *Emberpár*, vegyestechnika, papír (Magántulajdon/ Fotó: Kieselbach Galéria)

